

Polak, Wojciech / Polak, Katarzyna

Nieznane materiały do biografii Anny Jagiellonki z Riksarkivet w Sztokholmie : list senatorów i inwentarz sreber Zygmunta Augusta z 1574 r.

Czasy Nowożytne 3, 137-149

1997

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Katarzyna Polak, Wojciech Polak

(Toruń)

**Nieznane materiały do biografii Anny Jagiellonki z Riksarkivet w Sztokholmie
(list senatorów i inwentarz sreber Zygmunta Augusta z 1574 r.)**

Opublikowane poniżej: list senatorów i inwentarz sreber stołowych pochodzą z Riksarkivet Stockholm (kolekcja Skokloster Samlingen, vol. E 8600, dawniej: 337). Zostały tam wywiezione wraz z innymi archiwaliami polskimi w okresie „potopu” szwedzkiego¹. Trudno określić z jakiego archiwum polskiego dokumenty te pochodzą. Tytuł na teczce w której się znajdują brzmi: *Acta ad rem Thesauri Regni Poloniae pertinentia*. Został on nadany zapewne w XIX wieku przez archiwistów szwedzkich. Nie można jednak wykluczyć, że opublikowane poniżej dokumenty znajdowały się pierwotnie w którymś z archiwów skarbowych Rzeczypospolitej.

Zarówno list senatorów jak i inwentarz sreber stołowych związane są z osobą Anny Jagiellonki i pochodzą z pierwszej połowy 1574 r. Sytuacja królowny była wówczas bardzo skomplikowana. Obrany królem Henryk Walezy nie zamierzał realizować przedwyborczych obietnic ambasadora Francji Jana de Monluca, dotyczących poślubienia Anny. Podczas rokowań z poselstwem polskim w Paryżu latem 1573 r. król–elekt nie przyjął zobowiązania do małżeństwa pomiędzy artykuły pactów conwentów. Stronie polskiej obiecywał tylko, że nie będzie się żenił bez zgody senatu Rzeczypospolitej². Anna, która bardzo cieszyła się z perspektywy małżeństwa przed wyruszeniem poselstwa i w czasie jego trwania, przeżyła głębokie rozczarowanie, gdy dowiedziała się o wykrętnych sformułowaniach Henryka³.

Do tego dochodziły problemy, finansowe. Testament Zygmunta Augusta, napisany jeszcze 6 maja 1571 r., wszystkie dobra ziemskie dynastii oraz majątek ruchomy przekazywał w ręce trzech sióstr: Anny, Katarzyny Jagiellonki, królowej szwedzkiej i Zofii Jagiellonki, księżnej brunszwickiej⁴. Panowie polscy obawiali się jednak nadmiernego wzrostu znaczenia Anny, nie chcieli też dopuścić do zubożenia Rzeczypospolitej poprzez przekazanie ogromnych majątków i skarbów siostrze Zygmunta Augusta. Podjęli więc odpowiednie działania. Zabronili Annie przyjeżdżać do Knyszyna (gdzie znajdowały się zwłoki króla) oraz do Tykocina (gdzie znajdowały się srebra i inne kosztowności Zygmunta Augusta). Podczas zjazdu w Kaskach (październik 1572 r.) panowie odrzucili żądania Anny idące w kierunku szybkiej realizacji testamentu królewskiego. Postanowili tylko, że królowna utrzymywać się będzie ze skarbu Rzeczypospolitej.

Dalsze działania Anny i jej siostr (zwłaszcza Zofii) w kierunku wyegzekwowania testamentu nie przynosiły efektów wobec natłoku innych spraw państwowych i niechęci panów polskich. W 1575 r. co niektórzy zaczęli przebąkiwać nawet o potrzebie unieważnienia testamentu Zygmunta Augusta. Dodajmy, że odcięta od źródeł finansowych infantka zaczęła odczuwać brak pieniędzy, m.in. wiosną 1574 r.⁵

Szczególnym źródłem niepokojów Anny był skarb tykociński. 27 września 1572 r. Anna odebrała z rąk swojego zaufanego stronnika, sekretarza królewskiego Stanisława Fogelwedera, klucze od skarbcza. Został on opieczętowany pieczęciami królowej⁶. Panowie polscy nie pozostawili jednak kosztowności tykocińskich w spokoju. 12 czerwca 1573 r. ksiądz Stanisław Fogelweder pisał do referendarza koronnego Stanisława Sędziwoja Czarnkowskiego, że deputaci wydelegowani przez królową i senatorów posłali z Tykocina do kasztelana gdańskiego Jana Kostki część skarbów w celu ich zastawienia⁷. Wśród nich znajdowała się korona *kupna* (a więc zapewne zakupiona niedawno przez Zygmunta Augusta), *jednorożec* (był to prawdopodobnie cios mamuta, kiel morsa lub cios narwala, uważany za róg jednorożca) i srebra o wadze 7563 grzywien. Liczono, że Jan Kostka uzyska za te kosztowności 117 000 zł. Ze skarbu tykocińskiego pobrano także sobole na podarki dla francuskich wielmożów, które mieli wręczać posłowie polscy jadący po Henryka Walezego⁸. Anna zezwoliła polskim panom na to uszczuplenie skarbu *oczarowana* – jak pisze Anna Bogucka – *małżeńskimi perspektywami*⁹. Infantka zezwoliła także na pożyczenie ze skarbcza tykocińskiego obić, srebrnych naczyń i srebrnego kredensu na uroczystości pogrzebowe Zygmunta Augusta i koronację nowego władcy¹⁰. Dowiedziawszy się o wykrętnych deklaracjach Henryka dotyczących małżeństwa, Anna zaczęła żałować swojej skwapliwej zgody na uszczuplenie skarbu tykocińskiego¹¹.

Należy też dodać, że panowie polscy narzucali Annie miejsce przebywania, trzymając ją nie tylko z daleka od tykocińskich skarbów, ale także od konwokacyjnego sejmu w Warszawie (styczeń 1573 r.). Senatorowie obawiali się, że będzie ona tworzyła własne stronnictwo nie tylko w celu wyegzekwowania postanowień testamentu Zygmunta Augusta, ale także dla wpłynięcia na wybór króla lub nawet stworzenia odrębnego władztwa na Litwie dla siebie¹². W celu sprawowania kontroli nad królową umieszczono u jej boku stałych rezydentów: biskupa chełmskiego Wojciecha Sobiejuskiego–Starożrebskiego i Andrzeja Dembowskiego, kasztelana sieradzkiego¹³.

Opublikowany poniżej list senatorów jest datowany na 13 stycznia 1574 r. Jego autorzy to grupa wysokich senatorów polskich, przebywających wówczas w Krakowie i przygotowujących pogrzeb Zygmunta Augusta oraz powitanie i koronację nowego władcy – Henryka. Pod listem podpisali się: Franciszek Krasieński, biskup krakowski; Jan Firlej, marszałek wielki koronny; Piotr Zborowski, wojewoda sandomierski; Walenty Dembiński, kanclerz wielki koronny; Krzysztof Myszkowski, kasztelan rawski i Jan Tarło, kasztelan radomski. Odbiorcy listu to trzej senatorowie znajdujący się wówczas w Warszawie, u boku Anny: Wojciech Sobiejuski–Starożrebski, biskup chełmski; Ostafi Wołowicz, kasztelan trocki i podkanclerzy

litewski; Zygmunt Wolski, kasztelan czerski. Biskup chełmski, jak pamiętamy, spełniał rolę oficjalnego opiekuna Anny z ramienia panów polskich, a także kontrolera jej poczynañ politycznych. Znajdujący się w Warszawie panowie czuwali wraz z Anną nad zwłokami Zygmunta Augusta, które przywieziono tam we wrześniu 1573 r. Wojciech Sobiejuski–Starożrebski, Zygmunt Wolski oraz wojewoda kaliski Kasper Zebrzydowski (którego jednak w Warszawie nie było) mieli towarzyszyć Annie podczas przewożenia zwłok brata do Krakowa, na pogrzeb. Wyzaczył ich do tej roli sejm elekcyjny w kwietniu 1573 r.¹⁴

Na początku senatorowie ustosunkowywali się do próśb biskupa chełmskiego i jego dwóch towarzyszy oraz Bernarda Maciejowskiego, chorążego koronnego o udzielenie pomocy finansowej królownie. Pieniądze były potrzebne nie tylko na utrzymanie Anny i jej dworu, ale przede wszystkim na godne sprowadzenie zwłok Zygmunta Augusta na pogrzeb do Krakowa. Jak pamiętamy na zjeździe w Kaskach (październik 1572 r.) senatorowie ogłosili, że *Królowna J. M. [ze] skarbu pospolitego opatrowana być ma wszystkimi potrzebami wedle stanu a zacności Królowny J. M.*¹⁵. Postanowienie to realizowano jednak bardzo niedbale, co sprowadzało na infantkę kłopoty finansowe. A zorganizowanie konduktu, który przez blisko dwa tygodnie miał wędrować do Krakowa, wymagało dużych pieniędzy. Franciszek Krąsiński i inni senatorowie podpisani pod listem pisali więc, że rozumieją potrzeby finansowe Anny, ale skarb jest pusty. Podskarbi koronny (Hieronim Bużeński) wydał już duże sumy na zorganizowanie przyjazdu i powitania nowego króla, a także na straż przy zwłokach Zygmunta Augusta. Jeżeli jednak podskarbi zdobędzie jakieś fundusze, to nie omieszką przesłać ich do Warszawy. Panowie radzili jednak, aby królowna *sama pieniędzy gdzie dostała na część jaką srebra tego, które przy Jej Królewskiej Mości jest. Gdyż tam panowie niektórzy pieniądze niedaleko Jej Królewskiej Mości są*. Dalej senatorowie podkreślali, że w Krakowie podskarbi za zastawione srebro otrzymał zaledwie osiem tysięcy złotych, przeznaczone na organizację pogrzebu Zygmunta Augusta. Jeżeli uda się coś więcej uzyskać za te kosztowności, to zdobyte pieniądze zostaną wysłane królownie na koszty transportu zwłok królewskich. Jak więc widzimy zastaw skarbów tykocińskich dokonany w Gdańsku za pośrednictwem Jana Kostki, kasztelana gdańskiego, nie był jedyną tego rodzaju operacją zleconą przez panów polskich. Dalej senatorowie podkreślają, że na spłacenie długów królowny i opłacenie innych jej potrzeb na razie pieniędzy nie ma. Autorzy listu podają też senatorom przebywającym u boku infantki terminy związane z pogrzebem Zygmunta Augusta i koronacją jego następcy. Henryk Walezy granice królestwa przekroczyć powinien 25 stycznia, jego wjazd do Krakowa planowany był na 16 lutego, a koronacja na 21 lutego 1574 r. Senatorowie podkreślali, że wprowadzie zgodnie z konstytucją sejmu konwokacyjnego pogrzeb powinien o 6 lub 7 dni poprzedzać koronację¹⁶, ale trzeba uczynić tak, żeby poprzedził on też wjazd Henryka do Krakowa. Dlatego też proponowali urządzenie pogrzebu 5 lub 8 lutego, zostawiając królownie wybór pomiędzy tymi dwoma datami. W związku z tym wyjazd orszaku pogrzebowego z Warszawy powinien nastąpić 25 lub 27 stycznia 1574 r. Autorzy listu nalegali, aby senatorowie u boku infantki zadbali o

dotrzymanie terminu wyjazdu Anny z ciałem brata. Obawiali się bowiem żeby *niepomieszać się pogrzeb z koronacją*. Na wszelki wypadek dołączyli do listu plan noclegów Henryka podczas podróży. Przypominali też, że nowy król ma ogłosić dokładną datę swojej koronacji w Święto Matki Boskiej Gromnicznej (2 lutego). Dodajmy, że Henryk w Międzyrzeczu stanął 24 stycznia 1574 r., a jego koronacja odbyła się istotnie 21 lutego. Do Krakowa wjechał on jednak 18 lutego, a więc dwa dni później niż planowali to panowie polscy. Także później odbył się pogrzeb Zygmunta Augusta, który rozpoczął się 11 lutego¹⁷.

Na końcu listu grupa senatorów poruszała problem rezydencji, w której będzie mieszkała Anna Wazówna podczas uroczystości koronacyjnych. Panowie przebywający w Krakowie postanowili, że kwestia ta zostanie rozstrzygnięta, gdy więcej senatorów przybędzie do stolicy. Do rozważenia były dwa miejsca, w których mogła zamieszkać infantka. Pierwsze to zachodnie skrzydło Zamku Królewskiego na Wawelu, zwane Domem Królowej. Drugie to któraś z kamienic na przeciwko wawelskiej Katedry, zapewne tzw. kamienica starostów krakowskich. Jeszcze w sierpniu 1573 r. Anna w liście do siostry Zofii Brunszwickiej pisała, że już postanowiono, iż obejmie ona rezydencję na zamku¹⁸. Jak widzimy wcale nie było to pewne. Ostatecznie umieszczono królownę właśnie o owej kamienicy starościńskiej, co Anna uznała zapewne za jeszcze jedno upokorzenie ze strony senatorów Rzeczypospolitej¹⁹.

Drugi, opublikowany tutaj dokument, to inwentarz sreber zwracanych podskarbiemu wielkiemu koronnemu Hieronimowi Bużeńskiemu przez podskarbiego nadwornego Anny – Marcina Podgórskiego oraz sekretarza królewskiego Stanisława Fogelwедера. Akt przekazania nastąpił w Krakowie 21 maja 1574 r.

Nasuwa się pytanie: o jakie srebra chodzi w tym dokumencie? Pewną odpowiedź daje nam wzmiankowany już list księdza Stanisława Fogelwедера do referendarza koronnego Stanisława Sędziwoja Czarnkowskiego pisany 12 czerwca 1573 r. z Warszawy²⁰. Jak pamiętamy, zawiera on m.in. informację o pobraniu ze skarbcza tykocińskiego kosztowności w celu zastawienia ich w Gdańsku. Dalej ksiądz Fogelweder pisał: *Królewnie Jej Mości posłano srebro śniadalne a to dla przyszłego pogrzebu i koronacyi, na które zjazdy zdało się, iż Królowna Jej Mość niedostać [zapewne powinno być: niedosyć] srebra miała; ale to wszystkę pod liczbą i wagą* [podkr. – W. P.]²¹. Tak więc Annie jedynie wypożyczono pewną ilość srebrnych naczyń na czas pogrzebu Zygmunta Augusta i koronacji Henryka Walezego. Spisano też odpowiednie pokwitowanie, w którym podano ilość i wagę poszczególnych naczyń. Opublikowany poniżej dokument to także pokwitowanie, ale już odbioru, być może (bo pewności nie ma) właśnie owych pożyczonych Annie sreber.

Opisane w pokwitowaniu naczynia srebrne były bardzo różnorodne. Na początku wymienione są rozmaite konwie, czyli duże naczynia do przechowywania cieczy w kształcie ściętego stożka, z wysoko umieszczonym uchem i przytwierdzoną doń nakrywą na zawiasach. Cztery największe konwie ozdobione były przedstawieniami smoków na nakrywach. Dwie spośród nich były także częściowo pozłacane. Następnie pokwitowanie wymienia 4 znacznie

mniejsze konwie o wydłużonym kształcie, także miejscami złożone. Dalej dokument mówi o dwóch małych konwiach *granowitych*, tzn. kanciastych z pokrywami opasanymi koroną. Dwie inne niewielkie konwie były znowu gładkie, a więc zaokrąglone (podobnie jak wszystkie inne, z wyjątkiem owych dwóch *granowitych*). Ich cechą wyróżniającą były obręcze złociste na powierzchni. Jeszcze dwie inne małe konwie były puklowane i miejscami pozłożone. Jako ostatnia spośród konwi wymieniona jest mała konewka, miejscami pozłożona z przedstawieniem bogini Wenus na nakrywie.

Dalej pokwitowanie wzmiankuje dwie małe baryłki, umieszczone na stołeczkach z połączanymi obręczami, przeznaczone do przechowywania napojów. Do tego celu służyły też cztery flasze (dwie większe i dwie mniejsze), częściowo połączane. Następnie opisane są cztery lichtarze: dwa częściowo połączane o czterech rurkach na świece i dwa *białe* (a więc nie złożone) określone jako *staroświeckie*. Na końcu pokwitowanie wymienia 70 talerzy białych z herbami królewskimi, 70 półmisków z herbami królewskimi i monogramami Zygmunta Augusta oraz wanienkę częściowo połączaną i zdobioną Orłem i Pogonią. Trudno dociec do czego służyło to ostatnie naczynie wobec braku jego bardziej szczegółowego opisu.

Waga srebrnych przedmiotów wymienionych w pokwitowaniu określona jest zapewne w systemie złotego polskiego. Można to wywnioskować z analizy liczb umieszczonych w poszczególnych rzędach. W rzędzie drugim podane wartości nie przekraczają nigdy 22 (niewątpliwie groszy). Wskazuje to właśnie na system złotego (1 złp = 30 gr, podczas gdy grzywna liczyła groszy 48). Liczby w trzecim rzędzie oznaczają zapewne szelągi.²² Nie można jednak do końca wykluczyć (choć to mało prawdopodobne), że w poszczególnych rzędach podane są: grzywny, grosze i szelągi.

Wobec zmiennego ciężaru grosza trudno jest też precyzyjnie ustalić wagę wymienianych w pokwitowaniu przedmiotów ze srebra. Jeżeli przyjmiemy, że grosz liczył ok. 1, 67 g²³ i założymy, że chodzi tu o system złotego, to waga wymienionych poniżej naczyń była następująca (w gramach):

konwie duże	–	1573,	1640,	1423,	1453
konwie o wydłużonym kształcie	–	538,	533,	511,	504
konwie <i>granowite</i>	–	784,	684,		
konwie ze złożonymi obręczami	–	779,	787,		
konwie puklowane	–	522,	526,		
mała <i>konewka</i>	–	279,			
baryłki na stołkach	–	731,	731,		
flasze	–	824,	835,	479,	479,
lichtarze	–	629,	308,		
talerze	–	7471	(ok. 107 gramów sztuka),		
półmiski	–	17408	(ok. 249 gramów sztuka),		
wanienka	–	1678.			

Całkowita waga srebra wynosiła więc ok. 44 kilogramy i 117 gramów. Podane powyżej liczby nie mogą być do końca precyzyjne. Po pierwsze przyjęliśmy ciężar grosza z 1578 r. Być może w 1574 był on nieco większy. Nie ma też (jak pamiętamy) absolutnej pewności, że ciężarów naczyń nie podano w systemie grzywny (choć to mało prawdopodobne). W takim przypadku naczynia byłyby o 60% cięższe. Dodajmy, że niewielki ciężar (a co za tym idzie i wielkość) naczyń wskazywać mogą, że był to istotnie zestaw *śniadaniowy*, wzmianowany w liście księdza Stanisława Fogelwedera.

Opublikowany poniżej list senatorów dostarcza garści informacji do biografii Anny, w tym najciekawszym chyba w jej życiu okresie. Charakterystyczna jest niechęć panów polskich do wspomagania finansowego królowny, nawet w sprawach związanych z pogrzebem Zygmunta Augusta, którego zorganizowanie było przecież sprawą rangi państwowej. Tymczasem senatorowie radzą Annie, aby *sama pieniędzy gdzie dostała na część jaką srebra tego, które przy Jej Królewskiej Mości jest*. Być może mieli oni na myśli srebro opisane w opublikowanym poniżej pokwitowaniu. Ciekawa jest też informacja o działaniach podskarbiego Hieronima Bużeńskiego w celu zastawienia jakiejś części srebra tykocińskiego w Krakowie. Jak widzimy zastaw dokonany przez kasztelana Jana Kostkę w Gdańsku nie był jedynym naruszeniem depozytu tykocińskiego przez senatorów polskich. List dostarcza nam także ciekawych informacji dotyczących organizowania pogrzebu Zygmunta Augusta. Sprawa rezydencji królowny w Krakowie w czasie uroczystości pogrzebowych i koronacyjnych jest także istotna. Umieszczenie Anny w Domu Królowej, tzn. na Zamku Wawelskim, gdzie miał także rezydować nowy król, mogło być potwierdzeniem jej aspiracji zarówno do najwyższej rangi w państwie, jak i do narzeczeńskiej roli u boku Henryka. Wąskie grono senatorów przebywających w Krakowie bało się jednak samodzielnie podejmować decyzję w sprawie miejsca zamieszkania królowny. Jak pamiętamy panowie polscy zdecydowali później o umieszczeniu Anny w kamienicy starostów krakowskich – także na Wawelu, ale już nie na zamku.

Ciekawe jest też opublikowane poniżej pokwitowanie odbioru sreber. Dowiadujemy się z niego jak wyglądała zastawa śniadaniowa (jak wszystko na to wskazuje), używana na uroczyste okazje. Uzyskujemy też pobieżny opis poszczególnych naczyń srebrnych stawianych na królewskim stole.

Niniejsze wydawnictwo przygotowano w oparciu o „Instrukcję wydawniczą dla źródeł historycznych od połowy XVI do połowy XIX wieku”, opracowaną przez Komisję Historyczną Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie²⁴. Zgodnie ze zwyczajem przyjętym w XVII wieku pozostawiono duże litery w pisowni zwrotów odnoszących się do osoby króla (np.: Jego Królewska Mość).

1. O archiwaliach polskich wywiezionych do Szwecji zob.: E. Barwiński, L. Birkenmajer, J. Łoś, *Sprawozdanie z poszukiwań w Szwecji dokonanych z ramienia Akademii Umiejętności*, Kraków 1914, s. IX–XII; E. hr. Tyszkiewicz, *Listy o Szwecji*, t. I, Wilno 1846, s. 93–157.
2. J. Szujski, *Ostatnie lata Zygmunta Augusta i Anna Jagiellonka*, [w:] *Jagiellonki polskie w XVI wieku* (dalej cyt.: JP), wyd. A. hr. Przeździecki, t. V, Kraków 1878, s. CCXVII; M. Bogucka, *Anna*

- Jagiellonka, Wrocław–Warszawa–Kraków 1994, s. 94–95; S. Grzybowski, *Henryk Walezy*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1985, s. 96.
3. M. Bogucka, op. cit., s. 96–97.
 4. Testament Zygmunta Augusta opublikowany jest [w:] JP, t. III, Kraków 1868, s. 243–258.
 5. M. Bogucka, op. cit., s. 79–89, 105–110.
 6. Pokwitowanie odbioru kluczy od skarbcza przez Annę [w:] JP, Kraków 1868, s. 266–267. Zob. też: M. Bogucka, op. cit., s. 81.
 7. Książd Stanisław Fogelweder, do Stanisława Sędziwoja Czarnkowskiego, referendarza koronnego, 12 czerwca 1573 r. z Warszawy, JP, t. IV, s. 79–81.
 8. Ibidem.
 9. M. Bogucka, op. cit., s. 95.
 10. Siedmiu senatorów koronnych (Franciszek Krasiński, biskup krakowski; Jan Firlej, wojewoda krakowski; Mikołaj Mielecki, wojewoda podolski; Stanisław Herburt, kasztelan lwowski; Andrzej Wapowski, kasztelan przemyski; Jakub Rokossowski, kasztelan śremski; Walenty Dębiński, kanclerz wielki koronny) do Anny Jagiellonki, 23 lipca 1573 r. z Krakowa, JP, t. IV, s. 91–92; Jan ze Służewa, wojewoda brzeski do Anny Jagiellonki, 2 sierpnia 1573 r., ze Służewa, ibidem, s. 96–98.
 11. Anna Jagiellonka do Zofii Jagiellonki, 18 listopada 1573 r. z Warszawy, JP, t. IV, s. 122–123.
 12. M. Bogucka, op. cit., s. 80–82.
 13. J. Szujski, op. cit., s. CCIV.
 14. *Volumina Legum*, wyd. J. Ohryzko, t. II, Petersburg 1859, s. 132.
 15. Marcin Skrzetuski do Zofii Jagiellonki, 22 grudnia 1572 r. z Berlina, JP, t. IV, s. 19.
 16. *Vol. Leg.*, t. II, s. 132.
 17. Opis wjazdu Henryka do Rzeczypospolitej i jego podróży po kraju, a także pogrzebu Zygmunta Augusta zob. S. Orzelski, *Bezkrólewia książ ośmioro czyli dzieje Polski od zgonu Zygmunta Augusta*, wyd. W. Spasowicz, t. 1, Petersburg i Mohilew 1856, s. 188–203. Relacja Orzelskiego zawiera jednak nieco pomyloną datację poszczególnych wydarzeń. Zob. też: JP, t. IV, s. 134–137; S. Cynarski, *Zygmunt August*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1988, s. 207–208; M. Bogucka, op. cit., s. 98–100.
 18. Anna Jagiellonka do Zofii Jagiellonki, 24 sierpnia 1573 r. z Warszawy, JP, t. 4, s. 101.
 19. O miejscu zamieszkania królowej zob.: J. Szujski, op. cit., s. CCXVIII.
 20. Zob. przypis nr 7.
 21. Jw.
 22. O systemie złotego, zob. np. J. Szymański, *Nauki Pomocnicze Historii*, Warszawa 1983, s. 600.
 23. J. Szymański, op. cit., s. 604.
 24. Wrocław 1953.

List sześciu senatorów przebywających w Krakowie do trzech senatorów znajdujących się u boku Anny Jagiellonki w Warszawie w sprawie problemów finansowych królowej oraz pogrzebu Zygmunta Augusta i koronacji Henryka Walezego.

13 styczeń 1574 r., Kraków.

Oryg.: Riksarkivet Stockholm, Skokloster Samlingen vol. E 8600, dawniej: 339, fol.: „Acta ad rem Thesauri Regni Poloniae pertinentia”. List na 2 kartach (4 stronach). Karty papierowe, atrament koloru czarnego. Pismo czytelne, humanistyczne. Na odwrocie karty drugiej, nad adresem, sześć dobrze zachowanych pieczęci. W rzędzie górnym znajdują się cztery pieczęcie, od lewej: Franciszka Krasińskiego (mocno owalna, duża z herbem Ślepowron i mitrą nad nim), Jana Firleja (lekko owalna, duża z herbem Lewart), Piotra Zborowskiego (sygnetowa – sześciokątna, mała z herbem Jastrzębiec), Walentego Dembińskiego (okrągła,

duża z herbem Rawicz). W rzędzie dolnym znajdują się dwie pieczęcie, od lewej: Krzysztofa Myszkowskiego (mała, lekko owalna z herbem Jastrzębiec) i Jana Tarty (mała, okrągła z herbem Topór, nieco gorzej zachowana od pozostałych). Ogólny stan zachowania listu – średni. Liczne brązowe plamy (choroba papieru) na obu kartach, szczególnie mocno zaplamiona karta druga. Prawa strona karty drugiej mocno postrzępiona na brzegu. Edycji dokonano na podstawie odbitki kserograficznej.

Miłościwi Panowie a Bracia nam łaskawi

Z listów waszych miłości do nas ostatnie pisanych i z pana Maciejowskiego, chorążego dwornego¹ wyrozumieliśmy dobrze potrzeby królowny, jej mości panny naszej miłościwej, któreście nam wasze miłości wypisać i przez pana Maciejowskiego oznajmić raczyli. Żądając od nas rady i ratunku, jako by się w potrzebach wszelakich Królownie Jej Mości dogodziło i to też gotowo było, co do pogrzebu i prowadzenia ciała Króla Jego Mości należy. My radzibyśmy zaprawdę w to ugodzić chcieli. Ale nam i rady i możliwości więcej nie stawa. Bo gdyśmy pana podskarbiego² prosili i onego w powinności jego upominali, aby to wszystko z urzędu swego opatrzył, tę nam sprawę dał, iż zgoła nic nie ma, skądby co począć miał. Gdyż go wielkie ine nakłady nadchodzą na przyjazd i prowadzenie Króla Jego Mości³, na co też pieniędzy w skarbie nic nie ma. I sprawił nas, iż na potrzeby Królowny Jej Mości^a na stajnię, na draby⁴ i ine potrzeby przy ciele Króla⁵ Jego Mości^a pieniędzy niemało wydał, dostawając ich z wielką trudnością i frasunkiem swoim. Baczec to sami musimy w tem zawiedzeniu Rzeczy Pospolitej, że skarb koronny bardzo podbiegł i zubożał. A w tej sprawie z jednej strony niedostatek, z drugiej strony obelżywość Koronie dolega, który ochraniając jakośmy nawięcej mogli, tośmy panu podskarbiemu persadowali, aby jednak o tem myślił, jakoby w prowadzenie i pogrzeb ciała Króla Jego Mości także też i potrzeby Królowny Jej Mości, jeśliż jako być nalepiej być nie może, aby jako być może nasnadniej odprawił. Gdyż tę posługę ostateczną panu naszemu zmarłemu godzi się jako nauczciwiej odprawić.

Pan podskarbi, jako mu zawsze po ty czasy na wierze i miłości przeciwko Królowi Jego Mości, także też // i przeciw Królownie Jej Mości nic nie zachodziło, tedy i teraz rad to chce pokazać, będzieli mógł skąd pieniędzy dostać, iż onych do Warszawy pośle. Aczci to jest zdanie i rada jego mościów, aby Królowna Jej Mość sama pieniędzy gdzie dostała na część jaką srebra tego, które przy Jej Królewskiej Mości jest⁶. Gdyż tam panowie niektórzy pieniądze niedaleko Jej Królewskiej Mości są. Tu pieniędzy barzo trudno dostać. Bo i na część tego srebra, które przy panu podskarbi jest, ledwie ośmiu tysięcy złotych pan podskarbi dostał, które na potrzeby i na odprawę pogrzebu króla Jego Mości obrócone są⁷. Będzieli jednak więcej mógł dostać, tedy i temi pieniędzmi potrzebom Królowny Jej Mości dogodzić chce. Aby Królowna Jej Mość z ciałem Króla Jego mości zajachać mogła. Insze długi i nakłady mimo tę potrzebę muszą się na inszy czas odłożyć. Bo temu teraz skarb żadnem obyczajem sprostać nie może. Co wierzymy, iż waszmościowie sami znać i wiedzieć raczycie. Prosimy tedy abyście waszmościowie z ciałem Króla Jego Mości, także i z Królowną Jej Mością przyjachać

nieomieszkali, jako się skoro osłyszcy przyjazd Króla Jego Mości, który jako sprawę mamy, iż aż 20 diem Januarii w Międzyrzeczu⁸ będzie, tedy od tego czasu, porachowawszy dni wszystkie przyjazdu Króla Jego Mości do Krakowa, koronacja przypaśćby musiała ad 21 diem Februarii⁹. A przyjazd do Krakowa 16 Februarii¹⁰. Dogadzając tedy dekretowi sejmowemu, aby pogrzeb sześć dni koronację uprzedził¹¹, potrzeba i na to baczyć, aby za tem uprzedził pogrzeb sześć albo siedm dni przed przyjazdem Króla Jego Mości. A tak gdy wyjedzie Królowna Jej Miłość z ciałem z Warszawy 25 albo 27 Januarii, przypadnie pogrzeb albo 5 albo 8 Februarii, którykolwiek dzień z tych będzie się podobał Jego Królewskiej Mości¹². To się nam zdało Waszmościom oznajmić i zdanie nasze wypisać. // Aby waszmościowie to wiedząc tak wyjazd Królowny Jej Mości z ciałem Króla Jego Mości sposobili, jakoby się w tem zamieszanie żadne nie stało. A niepomieszał się pogrzeb z koronacją. A dla lepszej wiadomości posyłamy waszmościom rejestrzyk noclegów Króla Jego Mości, także też wedle tego, jakośmy rozrachować mogli wyjazd Królowny Jej Mości z ciałem Króla Jego Mości¹³. To do tego przydawszy, iż też Królowna Jej Mość i waszmościowie wszyscy wiadomość będziecie mieć o dniu koronacji, który Król Jego Mość, na Gromnicę¹⁴ z radą koronną porozumiawszy się, wszem panom oznajmi, jak o to Króla Jego Mości prosili teraz^b i tego listu kop[ie]^c waszmościom posyłamy¹⁵. Co się dotycze mieszkania Jej [Królewskiej]^d Mości na zamku krakowskim, tedy z tem zdało się[na]^e panów rad ich mości inszych, którzy na pogrzeb przyj[ada]^f poczekać. Gdzie będzie rada Ich Mości jeśli w gmachu Królowej Jej Mości matki¹⁶ [...] ^g czyli też przed kości[ołem]^h świętego Stanisława¹⁷ ma mie[skanie mieć]ⁱ [Kró]^jlowna Jej Mość, to [w]^k przód Jej Królewskiej Mości [...] ^l [s]taranie¹ uczyni aby Jej Królewska Mość wedle dostojenstwa swego królewskiego, ja[ko]^m panna nasza miłościwa i krew panów naszych tego pot[rze]ⁿbuje. A z tem zalecamy się w braterską miłoś[ć]^o i łaskę waszych miłości. Datum z Krakowa XIII Janu[arii]^p Anno Domini MDLXXIII.

Waszych miłości bracia i przyjaciele

Franciskus Krasieński, episcopus cracoviensis¹⁸

Walenty Dębiński

z Dębian, kanclerz²¹

Joannus Firley de Dambrowica, palatinus
et capitaneus cracoviensis, Regni Poloniae
supremus marschalcus, manu propria¹⁹

Cristoph Myszkowski
własną ręką²²

Piotr Zborowski, wojewoda sandomirski²⁰

Joannes Tarło,
castellanus radomiensis
manu propria²³

Adres:

Ich Mościom Panom Radam Koronnym[:] księdzu Wojciechowi Starożrzebskiemu, z łaski Bożej biskupowi chełmskiemu²⁴, panu Ostafiejowi Wołowiczowi, kasztelanowi trockiemu, podkanclerzemu Wielkiego Księstwa Litewskiego²⁵, panu Zygmuntowi Wolskiemu, kasztelanowi czerskiemu, staroście warszawskiemu i lanckorońskiemu²⁶, na ten czas przy ciele Króla Jego Mości i Królowie Jej Mości będącym. Panom braciom i przyjaciółom łaskawym.

- a – a – dopisane na lewym marginesie
- b – lekcja niepewna, silne zaplamienie papieru
- c – brzeg karty uszkodzony
- d – brzeg karty uszkodzony
- e – brzeg karty uszkodzony
- f – brzeg karty uszkodzony
- g – słowo nieczytelne, silne zaplamienie papieru
- h – brzeg karty uszkodzony
- i – lekcja niepewna, silne zaplamienie papieru
- j – silne zaplamienie papieru
- k – lekcja niepewna, brzeg karty uszkodzony
- l – słowo nieczytelne, silne zaplamienie papieru
- ł – lekcja niepewna, silne zaplamienie papieru
- m – brzeg karty uszkodzony
- n – brzeg karty uszkodzony
- o – brzeg karty uszkodzony
- p – brzeg karty uszkodzony

1. Bernard Maciejowski, h. Ciołek, (1548–1608), wielki chorąży koronny w latach 1574–1582, późniejszy biskup łucki (1587–1591), biskup nominat wileński (1591–1600), biskup krakowski (1600–1605), arcybiskup gnieźnieński (1605–1608), zob. J. Dziegielewski, J. Maciszewski, *Bernard Maciejowski*, „Polski Słownik Biograficzny” (dalej cyt. PSB), t. XIX, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1974, s. 48–52. W tym okresie określeń *chorąży wielki* lub *koronny* i *chorąży nadworny* używano zamiennie, zob.: *Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy*, pod red. A. Gąsiorowskiego, Kórnik 1992, s. 25.
2. Hieronim Bużeński, h. Róża (Ciołek), (ok. 1513–1580), podskarbi wielki koronny w latach 1569–1578, później m.in. kasztelan sieradzki (1579–1580), zm. 1580, zob: S. Bodniak, *Hieronim Bużeński*, PSB, t. III, Kraków 1937, s. 156–157.
3. Henryk Walezy, (1551–1589), król Polski (1573–1574). Ogłoszony został królem 16 maja 1573 r., zaś do Polski przybył 24 stycznia 1574 r.
4. Autorzy listu mają na myśli zapewne strażników strzegących zwłok króla Zygmunta Augusta.
5. Zygmunt August zmarł 7 lipca 1572 r. w Knyszynie. Jego zwłoki przewieziono najpierw do Tykocina, a następnie do Warszawy. Stamtąd kondukt żałobny wyruszył 30 stycznia 1574 r., do Krakowa, gdzie dotarł 9 lutego 1574 r., zob. S. Cynarski, *Zygmunt August*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1988, s. 202–208.
6. Zob. wstęp do źródeł.
7. Jw.
8. Międzyrzecz – miasto w zachodniej Wielkopolsce, nad rzeką Obrą, na pograniczu z Cesarstwem. Ośrodek starostwą niegrodowego międzyrzeckiego. Król do Międzyrzecza wjechał 24 stycznia 1574 r.
9. Koronacja Henryka Walezego odbyła się dokładnie w tym dniu (21 lutego 1574 r.).
10. Król wjechał do Krakowa 18 lutego 1574 r.
11. *Vol. Leg.*, t. II, s. 132.
12. Królowna Anna wyruszyła z Warszawy z ciałem Zygmunta Augusta 30 stycznia 1574 r. Pogrzeb

- Zygmunta Augusta odbywał się w dniach 11–13 lutego 1574 r.
13. Przy opublikowanym tu liście nie było owego rejestru.
 14. Tzn. na Święto Matki Boskiej Gromnicznej, przypadające na 2 lutego.
 15. Przy liście tu wydanym nie znaleziono odpisu pisma senatorów do Henryka Walezego.
 16. Autorzy listu mają na myśli zachodnie skrzydło Zamku Królewskiego na Wawelu, zwane Domem Królowej, zob. np. H. i S. Kozakiewiczowie, *Renesans w Polsce*, Warszawa 1984, s. 10, 27–28.
 17. Chodzi oczywiście o katedrę na Wawelu pod wezwaniem św. Stanisława Biskupa i Męczennika i św. Wacława. Anna miałaby mieszkać w tzw. kamienicy starostów krakowskich.
 18. Franciszek Krasieński (1525–1576), h. Ślepowron, biskup krakowski w latach 1572–1576, podkanclerzy w latach 1569–1574, zob. W. Urban, *Franciszek Krasieński*, PSB, t. XV, Wrocław–Warszawa–Kraków 1970, s. 171–173.
 19. Jan Firlej z Dąbrowicy, h. Lewart (ok. 1521–1574), wojewoda i starosta krakowski w latach 1572–1574, marszałek wielki koronny w latach 1563–1574, zob. S. Bodniak, *Jan Firlej*, PSB, t. VII, Kraków 1948–1958, s. 1–6.
 20. Piotr Zborowski, h. Jastrzębiec (zm. 1580 r.), wojewoda sandomierski w latach 1568–1574, wojewoda i starosta krakowski w latach 1574–1580, zob. *Urzędnicy centralni i nadworni Polski*, s. 216.
 21. Walenty Dembiński (Dębiński), h. Rawicz (ok. 1504–1584 r.), kanclerz wielki koronny w latach 1564–1576, kasztelan krakowski w latach 1576–1584, zob. A. Tomczak, *Walenty Dembiński kanclerz egzekucji, ok. 1504–1584*, Toruń 1963; A. Dembińska, *Walenty Dembiński*, PSB, t. V, Kraków 1939–1946, s. 78–79.
 22. Krzysztof Myszkowski, h. Jastrzębiec, (zm. 1575 r.) kasztelan rawski w latach 1566–1575.
 23. Jan Tarło, h. Topór, (zm. 1587 r.), kasztelan radomski w latach 1565–1574, wojewoda lubelski w latach 1574–1587, zob. K. Niesiecki, *Herbarz polski*, t. 8, Lipsk 1841, s. 308; J. Fijałek, *Tarłowie*, *Przegląd Historyczny*, t. VIII, 1909, s. 191.
 24. Wojciech Sobiejuski–Starożrebski, h. Dołęga (zm. 1583 r.), biskup chełmski w latach 1564–1578, biskup przemyski w latach 1578–1583, zob. K. Niesiecki, op. cit., t. VIII, s. 503; J. Korytkowski, *Prataci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej od roku 1000 aż do dni naszych*, t. 3, Gniezno 1883, s. 503; *Historia Kościoła w Polsce*, pod red. B. Kumora i Z. Obertyńskiego, t. II, cz. 2, Poznań–Warszawa 1979, s. 258, 290.
 25. Ostafi (Eustachy) Bohdanowicz Wołłowicz (Wołowicz) h. Bogorja (zm. 1587 r.), podkanclerzy litewski w latach 1566–1579, kasztelan trocki w latach 1569–1579, kasztelan wileński i kanclerz w latach 1579–1587, zob. *Urzędnicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku. Spisy*, opr. H. Lulewicz i A. Rachuba, Kórnik 1994, s. 52, 251; K. Niesiecki, op. cit., t. IX, Lipsk 1842, s. 415–416.
 26. Zygmunt Wolski, h. Półkozic, (zm. 1574 r.) miecznik koronny w latach 1548–1565, kasztelan czerski w latach 1565–1574, zob. *Urzędnicy centralni i nadworni Polski*, s. 90, 214; K. Niesiecki, op. cit., t. IX, s. 407.

Inwentarz sreber przekazywanych przez przedstawicieli Anny Jagiellonki do skarbcza koronnego 21 maja 1574 r. w Krakowie.

Oryg.: Riksarkivet Stockholm, Skokloster Samlingen vol. E 8600, dawniej 339, fol.: Acta ad rem Thesauri Regni Poloniae pertinentia. Dokument na 2 kartach (trzech stronach) papierowych. Pismo humanistyczne, czytelne. Atrament koloru czarnego. Stan zachowania dobry. Na ostatniej stronie mała pieczęć, lekko owalna, z przedstawieniem pieczęci Jakuba Rokossowskiego (Glaubicz). Edycji dokonano na podstawie odbitki kserograficznej.

Spisek odbierania srebra od Królowny Jej Mości jego mościowi panu Szremskiemu, podskarbiemu nadwornemu¹ przez ręce pana Stanisława Fogielwedera, archidiacona warszawskiego² i pana Marcina Podgórskiego³, w Krakowie, dnia 21 maja, anno 1574 oddanego.

Konew ⁴ wielga, miejsey ⁵ pozłocista na wierzchu,			
ze smokami, waży	31 ⁶	12 ⁷	
Konew wielga takąż, waży	32	22	
Konew biała na wierzchu smokami	28	12	
Konew biała takąż	29	0	2 ⁸
Konew długosia ⁹ , miejsey pozłocista		10	22
Konew druga takąż	10	19	
Konew długosia, trochę pozłocista	10	5	2
Konew druga takąż	10	2	
Konew granowita ¹⁰ , miejsey pozłocona,			
wieko koroną opasane	15	19	2
Konew druga granowita	13	10	2 //
Konew gładka, obręczy złociste	15	16	2
Konew druga takąż, bez stopki	15	21	
Konew gładka puklowana ¹¹ ,			
miejsey pozłocona	10	12	2
Konew druga takąż	10	14	2
Konewka, miejsey pozłocona,			
Wenus na wieku	5	17	
Barełka na stolcu i obręczy złociste	14	18	
Barełka druga takąż	14	18	
Flasza, miejsey pozłocista	16	13	2
Flasza druga takąż	16	20	
Flasza mniejsza, miejsey pozłocista	9	16	2
Flasza mniejsza takąż	9	17	

Lichtarze dwa o sterzech¹² rurkach,

miejscy złociste	12	16	2
Lichtarze białe dwa staroświeckie	6	4	2
Talerzów białych z herby królewskimi a wszystkich 70	149	3	2 //
Półmisków z herby królewskimi a na spodku ¹³ , wszystkich 70	347	13	2
Wanienka, miejscy pozłocista z Orłem i z Pogonią	33	15	

J. Rokosowski
podskarbi nadworny¹⁴

1. Jakub Rokossowski, h. Glaubicz (1524–1580), kasztelan śremski w latach 1572–1578, podskarbi nadworny w latach 1574–1578, podskarbi wielki koronny w latach 1578–1580, zob. H. Kowalska, Jakub Rokossowski, PSB, t. XXXI, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1988, s. 534–538.
2. Stanisław Fogelweder (1525–1603), od 1573 r. sekretarz Anny Jagiellonki, później Henryka Walezego, kanonik wileński i archidiakon warszawski, później kanonik krakowski (od 1587 r.), proboszcz miechowski (od 1599 r.) i kanclerz królowej Anny Austriaczki (od 1592 r.), zob. Ł. Kurdybacha, *Stanisław Fogelweder*, PSB, t. VII, Kraków 1948–1958, s. 44–46; tenże, *Stanisław Fogelweder humanista i dyplomata polski wieku XVI*, Lwów 1929.
3. Marcin Podgórski, strażnik depozytu tykocińskiego, podskarbi królowej Anny Jagiellonki, zob. K. Niesiecki, *Herbarz polski*, t. VIII, Lipsk 1841, s. 343; JP, t. V, s. CCXLIX.
4. Konew – duże naczynie do przechowywania cieczy w kształcie świętego stożka, z wysoko umieszczonym uchem i przytwierdzoną doń nakrywą na zawiasach. Większe konwie posiadały na dole kranik do nalewania napoju. zob. Słownik terminologiczny sztuk pięknych. Wydanie nowe, pod red. K. Kubalskiej–Sulkiewicz, M. Bielskiej–Lach i Anny Manteuffel–Szaroty, Warszawa 1996, s. 198.
5. Tzn. miejscami.
6. Liczby w pierwszym rzędzie oznaczają złote polskie.
7. Liczby w drugim rzędzie oznaczają grosze (1 złoty = 30 groszy).
8. Liczby w trzecim rzędzie oznaczają prawdopodobnie szelągi (1 grosz = 3 szelągi).
9. Tzn. długa.
10. Granowity – graniasty, kanciasty, zob. *Słownik polszczyzny XVI wieku*, pod red. M. R. Mayenowej i F. Peplowskiego, t. VII, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1974, s. 107.
11. Pukłowanie – dekoracyjne kształtowanie powierzchni przedmiotu stosowane w złotnictwie, na które składa się mniejsza lub większa ilość dowolnie rozmieszczonych na powierzchni półkolistych lub łezkowatych guzków (mogą one tworzyć całe grona). Tego rodzaju ornament stosowano w XVI i XVII wieku głównie na naczyniach, zob. *Słownik terminologiczny sztuk pięknych*, s. 337–338.
12. Tzn. czterech.
13. Monogram króla Zygmunta Augusta urobiony od łacińskiego brzmienia jego imion: Sigismundus Augustus.
14. Zob. przypis nr 1.